

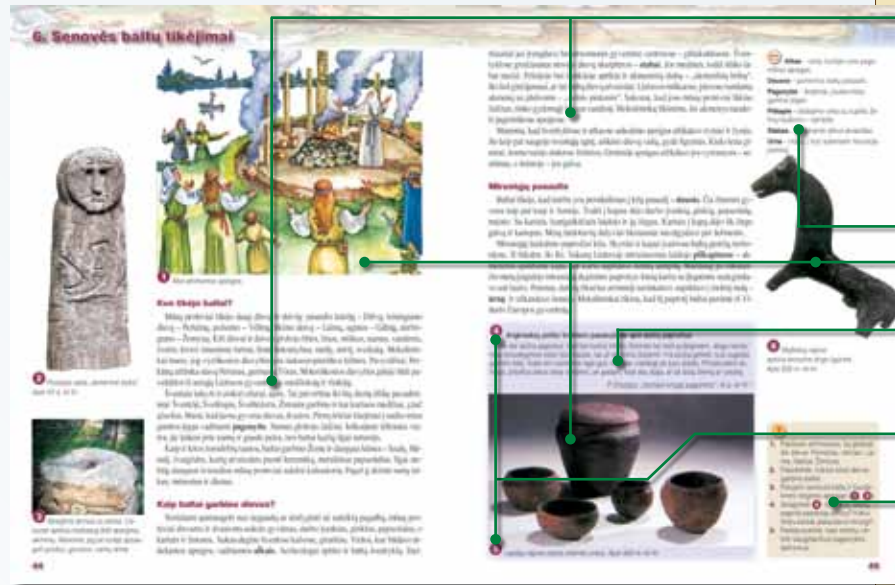
Kaip dirbti su vadovėliu LAIKAS?	4
1. Kas yra istorija ir kam ji reikalinga?	6
2. Istorijos šaltiniai – praeities liudininkai	8
3. Kaip orientuotis istorijoje?	10
I Pasaulio priešistorė	12
1. Žmogaus kilmė	14
2. Medžiotojai ir maisto rinkėjai	16
3. Menas ir tikėjimas	18
4. Neolito revoliucija	20
5. Neolito išradimai	22
6. Metalų amžiai	24
Skyriaus santrauka.....	26
Gyvoji istorija. Olų piešiniai	27
Istorija iš arčiau. Neandertaliečiai.....	28
Ar išmokai?	30
II Lietuvos priešistorė	32
1. Pirmieji Lietuvos gyventojai	34
2. Kaip susidarė baltai?	36
3. Baltų gentys.....	38
4. Baltų amatai ir verslai	40
5. Piliakalnių kraštas	42
6. Senovės baltų tikėjimai	44
7. Baltų kasdienis gyvenimas	46
Skyriaus santrauka.....	48
Gyvoji istorija. Senovės baltų kasdieniai darbai.....	49
Istorija iš arčiau. Baltijos auksas	50
Ar išmokai?	52
III Senovės Rytų civilizacijos	54
1. Kas yra civilizacija?	56
2. Šumerų civilizacija	58
3. Turtingasis šumerų palikimas.....	60
4. Babilonas ir Persijos imperija	62
6. Finikiečiai, hetitai ir asirai	64
5. Žydai – biblinė tauta	66
7. Senovės Indija.....	68
8. Senovės Kinija	70
Skyriaus santrauka.....	72
Gyvoji istorija. Dantiraščio lentelė ir kiniškas paveikslas ...	73
Istorija iš arčiau. Pirmojo Kinijos imperatoriaus kapas	74
Ar išmokai?	76
IV Egipto civilizacija	78
1. Egiptas – Nilo dovana	80
2. Faraonas – dievas tarp žmonių	82
3. Visuomenė ir valstybė	84
4. Senovės Egipto kasdienybė	86
5. Egiptiečių tikėjimas	88
6. Faraonų kapavietės	90
7. Raštas ir raštininkai.....	92
8. Mokslas ir menas.....	94
Skyriaus santrauka.....	96
Gyvoji istorija. Šventieji ražiniai – hieroglifai.....	97
Istorija iš arčiau. Faraono Tutanchamono kapas.....	98
Ar išmokai?	100
Asmenybių ir sąvokų rodyklė	102
Laiko juosta	103

Kaip dirbti su vadovėliu LAIKAS?

1 Įvadinis atvartas

Kiekvienas skyrius pradedamas informatyviu ir vaizdingu atvartu. Trumpas ir aiškus tekstas glaustai pateikia, kas yra nagrinėjama. Iškalbingos iliustracijos žadins smalsumą, laiko juosta padės suvokti įvykių raidą. Pagrindinis skyriaus žemėlapis pagelbės aiškinantis vieną ar kitą temą.

2 Pagrindinė tema

Kiekvienoje temoje yra keli nedidelės apimties potemiai, kuriuos sudaro trumpais, raiškiais sakiniais autorių parengtas tekstas.

Mokomąją medžiagą papildė kiti šaltiniai:

- sąvokų žodynelis;
- paveikslai, nuotraukos, piešiniai, žemėlapiai, schemos;
- išlikę seni rašytiniai šaltiniai, šių laikų žmonių nuomonė bei pasakojimai apie istorinius įvykius.
- Visos iliustracijos ir rašytiniai šaltiniai sunumeruoti.
- Užduotys ir klausimai parengti taip, kad padėtų dirbti su tekstu, rašytiniais šaltiniais bei iliustracijomis.

3 Skyriaus santrauka

Pateikiami kiekvienos temos apibendrinamieji teiginiai, pagrindinis paveikslas.

4 Gyvoji istorija

Kiekviename skyriuje yra puslapis, skirtas papildomai arba projektinei veiklai. Trumpas tekstas nukelia į praeitį ir pristato siūlomas idėjas esmę. Paaiškinama, kokių priemonių reikia idėjai įgyvendinti. Išsamiai aprašoma darbo eiga.

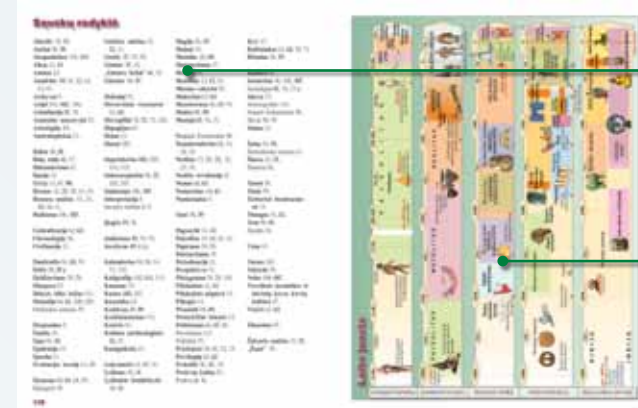
5 Istorija iš arčiau

Dviejų puslapių apimties skaitinių pobūdžio medžiaga skirta papildomam pasiskaitymui. Savitoje fotojuostelėje pristatoma sensacingų radinių, mįslingų ir netikėtų įvykių raida. Trumpi tekstai padės išsiginčyti į aprašomą įvykį, o iliustracijos – susidaryti vaizdinius. Klausimai ir užduotys leis geriau suprasti istorijos reikšmę, įkvėps pamąstymams bei skatins domėtis.

6 Ar išmokai?

Po kiekvieno skyriaus yra žinių ir gebėjimų patikros puslapiai. Juose pateikiama kelių rūšių užduočių svarbiausiems chronologijos įvykiams įtvirtinti, sąvokinei medžiagai patikrinti, darbu su žemėlapiams, rašytiniais bei vaizdiniais šaltiniais.

Vadovėlių papildantis mokymo priemonių kompleksas

Užduočių sąsiuviniai „Laikas 7“

Pateikiama įvairių užduočių kontūriniais žemėlapiams, iliustracijoms, istorijos šaltiniais nagrinėti. Užduotys skirtos netik vadovėlio medžiagai įsisavinti, bet ir mokinių kūrybiškumui skatinti. Sąsiuvinų temos atitinka esančias vadovėlyje.

Teminis planas

Mokytojo darbą lengvinantis teminis planas. Rasite interneto svetainėje www.briedis.eu

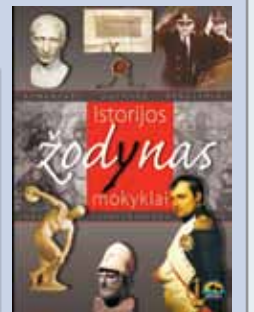

Atlasas, konspektas, žodynas „Senovės istorija“

Ne tik žemėlapiai, bet ir trumpi konkrečią temą apibūdinantys tekstai, svarbiausių istorinių asmenybių biografijos ir sąvokų žodyneliai, klausimynas darbu su iliustracijomis.

Istorijos žodynas mokyklai

844 įžymiausių istorinių asmenybių biografijos, 2722 svarbiausių istorinių įvykių aprašymai, istorijos, politologijos, religijotyros pagrindinės sąvokos, 228 įvairių tautų ir kultūrų dievai bei mitologiniai herojai, žemėlapiai ir schemos.

7 Sąvokų rodyklė

Rodyklėje prie kiekvienos sąvokos nurodomi puslapiai, kuriuose reikia ieškoti informacijos ta tema. Paryškintas skaičius rodo puslapį, kuriame rasi paaiškintą sąvoką.

8 Laiko juosta

Vadovėlio pabaigoje yra puslapis su keliomis laiko juostomis. Jose pateikiama svarbiausių priešistorės ir senovės istorijos įvykių raida.

2. Istorijos šaltiniai – praeities liudininkai

2 Archeologas tiria neandertaliečių stovyklavietėje aptikto židinio liekanas.

1 Istorijos šaltinių skirstymas pagal formą.

Istorijos šaltinių įvairovė

Archeologai ir istorikai tarsi detektyvai ieško praeities pėdsakų, tiria, vertina juos ir iš sukauptų įrodymų daro išvadas. Įvairūs radiniai – titnaginiai įrankiai, dailūs moterų papuošalai ar kitados vienuolių, išminčių parašyti tekstai – tampa savitais žmonijos praeities liudininkais. Mokslininkai šiuos radinius vadiną **istorijos šaltiniais**. Iš jų galima sužinoti, kaip gyveno ir dirbo žmonės, kuo rengėsi, ką tikėjo.

Mokantis istorijos žemesnėse klasėse, be abejo, teko dirbti su įvairiais istorijos šaltiniais. Turbūt pastebėjai: jų yra daug ir skirtingų, šioje įvairovėje nesunku pasimesti. Pagal formą istorijos šaltiniai skirstomi į kelias grupes. Seniausiems rašytiniams šaltiniams ne daugiau kaip 6000 metų, nes maždaug prieš tiek laiko žmonės sukūrė raštą. Apie senąją žmonijos praeitį sužinome iš nerašytinių šaltinių.

Istorijos šaltiniai – reikšmingi praeities liudininkai, todėl svarbu juos ne tik rasti, įvertinti, bet ir tinkamai saugoti. Tuo rūpinasi įvairių profesijų žmonės: istorikai, archeologai, archyvų darbuotojai, muziejininkai, bibliotekininkai.

Svarbiausios istorijos šaltinių saugojimo vietos yra **muziejai**, **bibliotėkos** ir **archyvai**. Jų yra kiekviename didesniame Lietuvos mieste. Šiose įstaigose saugomi istorijos šaltiniai yra prieinami daugeliui žmonių, todėl jie tampa dar vertingesni.

Mūsų laikais vis daugiau duomenų kaupiama skaitmeninėse laikmenose, pasauliniame kompiuterių tinkle – internete. Reikia manyti, kad ateities kartos apie šių dienų įvykius turės nepalyginti daugiau ir lengviau prieinamos informacijos. Žinant tikslą, jos rasti bus galima labai greitai.

3 Istorikų požiūriai į priešistorės medžiotojų ir maisto rinkėjų kasdienybę skiriasi. Vieni teigia, jog tais laikais žmonės gyveno pakankamai apsirūpinę gamtos teikiama gėrybėmis (A). Kitų tikinimu, priešistorės žmonių kasdienybė buvo žiauri kova su gamta dėl išlikimo (B), paskatinusi juos tapti žemdirbiais.

Istorijos šaltinių tyrimai

Istorijos šaltinių reikia įvairios apimties istorijos tyrimui. Juk be jų paprasčiausiai nebūtų kuo remtis ir ką tirti. Tačiau šaltinių turinys dažnai neišsamus, sunkiai suprantamas ar net mįšlingas. Pavyzdžiui, senovės egiptiečių papiruso ritinėliuose prieš 3000–4000 metų parašytus tekstus reikia mokėti ne tik perskaityti, bet ir suvokti. Juk tų laikų žmonės kalbėjo, rašė ir mąstė kitaip nei mes.

Kartais tekstai rašomi turint tikslą suklaidinti kitus žmones, tačiau skaitytojai apie tai nežino. Tad istorikui svarbu nustatyti ne tik šaltinių amžių, bet ir išsiaiškinti, ar jų turinys yra įtikinamas.

Tiriamus istorijos šaltinius būtina lyginti. Mokslininkai istorikai, norėdami ką nors patikslinti ar įrodyti, neretai pritrūksta informacijos. Todėl pasitelkia kitų sričių specialistus, pavyzdžiui, archeologus, etnografus ir net chemikus, naudojami jų darbai. Ir tik tada daromos galutinės išvados. Dažniausiai jos patvirtina ankstesnius vertinimus, kartais papildo, patikslina juos ar net ištaiso ilgą laiką buvusią klaidą. Neretai istorikai apie tuos pačius įvykius rašo skirtingai: vieni aiškina vienaip, kiti – kitaip. Juk laisvoje visuomenėje kiekvienas gali turėti savo nuomonę, kurią stengiasi įrodyti. Ginčytinus klausimus mokslininkai aptaria konferencijose, seminaruose arba apie tai rašo mokslinėje spaudoje.

Per istorijos pamokas reikia mokytis, ne tik kodėl, kas, kada ir kur įvyko. Ypač svarbu kelti klausimus, kritiškai mąstyti, ar įtikinamai aiškinami tam tikri istorijos įvykiai, kokių padarinių turėjo kitoms kartoms, kokia jų reikšmė mums.

5 Istorijos pagalbiniai mokslai ir jų tiriamos sritys.

Archyvas – sukauptų, sutvarkytų ir suregistruotų senų dokumentų saugykla.

Bibliotekė – įstaiga, kuri renka, saugo knygas ir leidžia jomis naudotis visuomenei.

Istorijos šaltiniai – įvairūs dokumentai, daiktai ir kita medžiaga, kuria remdamasis tyrinėtojas atkuria praeitį.

Muziejus – įstaiga, kuri kaupia, saugo, tiria ir populiarina žmonijos paveldą.

4 Archyve sukauptų dokumentų saugyklos.

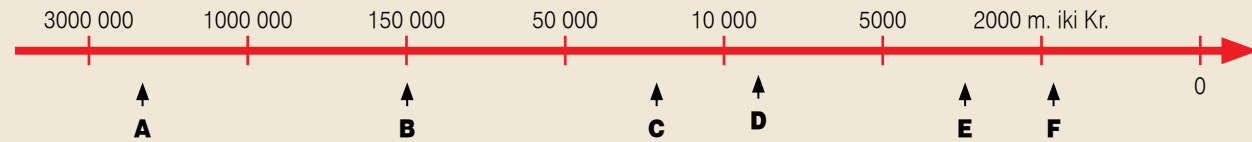
1. Paašrink, kaip pagal formą skirstomi istorijos šaltiniai 1. Naudokis vadovėliu, internetu ir pateik pasirinktos formos istorijos šaltinių pavyzdžių.
2. Sužinok, kokių istorijos šaltinių saugojimo vietų yra tavo gyvenamojoje vietoje.
3. Prisimink aplankytus muziejus. Kuriam iš jų patiko labiausiai? Atsakymą pagrįsk.
4. Naudokis internetu, biblioteka ir papildyk istorijos pagalbinų mokslų sąrašą 5.
5. Pasvarstykite, kodėl žmonės skirtingai aiškina tuos pačius įvykius 3.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka:

1. Artimųjų Rytų gyventojai išmoka lydyti geležį.
2. Atsiranda pirmųjų žmonių.
3. Imama piešti olų piešinius.

4. Artimuosiuose Rytuose pradeda dirbti žemę ir auginti gyvulius.
5. Atsiranda šiuolaikiniai žmonės.
6. Išmokstama lydyti bronzą.

B Paašpink sąvokas:

neolito revoliucija	asmeninė nuosavybė	evoliucijos teorija
bronzos amžius	įkapės	mezolitas
mainai	ledynmetis	amuletas
geležies amžius	karna	paleolitas
gentis	australopitekai	giminė

C Atsakyk į klausimus:

1. Kurie žmonijos laimėjimai leido pirmųjų žmonėms apsigyventi šaltesnio klimato kraštuose?
2. Kodėl paleolite medžioklė ir gamtos gėrybių rinkimas buvo svarbiausi žmonių pragyvenimo šaltiniai?
3. Dėl ko medžiotojai ir rinkėjai gamtos reiškinius laikė dievybėmis?
4. Kas skatino žmones pradėti gyventi sėsliai?
5. Dėl ko dalis buvusių žemdirbių tapo amatininkais?

D Išnagrinėk iliustracijas:

1. Kuriuo priešistorės laikotarpiu gyvenę žmonės sukūrė šiuos olų piešinius?
2. Nustatyk, kas juose vaizduojama?
3. Kokiems tikslams žmonės kūrė tokius piešinius?

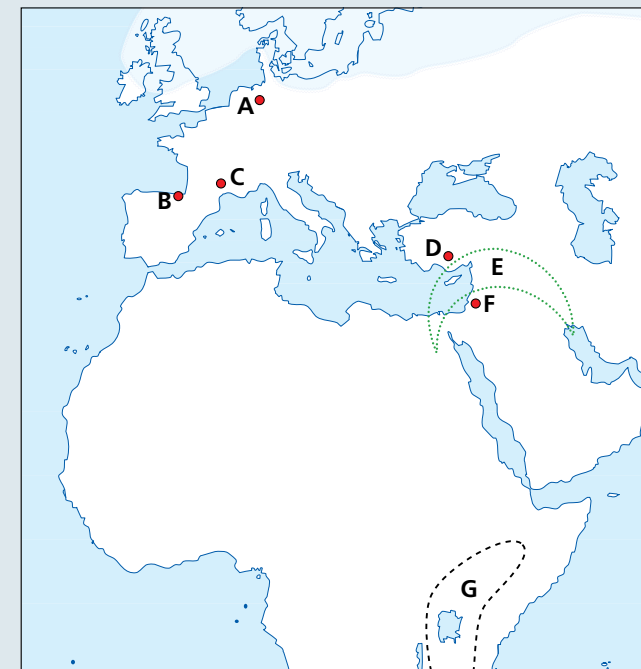

E Atpažink ir paašpink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Neandertalio slėnis.
2. Jerichas.
3. Žmonijos lopšys.
4. Lasko ola.
5. Čatal Hiujukas.
6. Altamiros ola.
7. Derlingasis pusmėnulis.

G Išnagrinėk rašytinius šaltinius:

Biblijos ištrauka

Dievas tarė: „Padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą!“ Jis sukūrė kūną iš žemės, įkvėpė jam nemirtingą sielą ir pavadino Adomu. Pro pirmąjį žmogų Dievas pravedė visus savo kūrinus, kad jis kiekvieną jų pavadintų savo vardu. Ir Adomas pavadino vardais visus gyvulius, paukščius ir laukų žvėris. Nė vienas iš jų nebuvo jį panašus.

Šventasis raštas, Vilnius, Katalikų pasaulis, 1998.

Č. Darvino knygos ištrauka

Žemė ilgai rengėsi priimti žmogų ir vienu požiūriu tai labai teisinga, nes žmogus už tai, kad egzistuoja, turi būti dėkingas ilgai savo protėvių grandinei. Jeigu nebūtų kurios nors šios grandinės dalies, žmogus nebūtų toks, koks yra dabar. Iš Senojo pasaulio beždžionių tolimais laikais atsirado žmogus – pasaulio šlovė ir stebuklas.

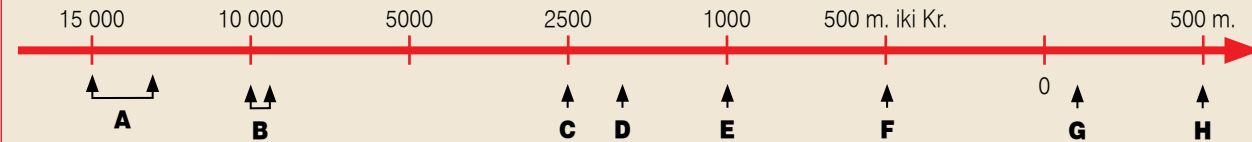
A. Varšavskis, Protėvių beiškant, Kaunas, Šviesa, 1984.

1. Kuo skiriasi šaltinių teiginiai apie žmogaus atsiradimą?
2. Kuris jų atspindi evoliucijos teoriją? Atsakymą pagrįsk.
3. Kurio šaltinio versiją apie žmogaus atsiradimą laikytum tikroviškesne? Atsakymą pagrįsk.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka:

1. Pradedama formuotis atskiros baltų gentys.
2. Lietuvos teritorijoje pasirodo pirmieji gyventojai.
3. Pradedama statyti įtvirtintas gyvenvietes – piliakalnius.
4. Susidaro baltai.
5. Baigia formuotis baltų gentys.
6. Lietuvos teritorijoje pradedama dirbti žemę ir auginti gyvulius.
7. Traukiasi ledynas.
8. Tacitas pamini aisčius.

B Paaiškink sąvokas:

indoeuropiečiai	titnagas	baltai	dausos
lydiminė žemdirbystė	pagonybė	tauta	balų rūda
asimiliacija	stabas	protėvių kultas	piliakalnis
pilkapis	gintaro keliai	aisčiai	urna

C Atsakyk į klausimus:

1. Dėl kokių priežasčių priešistorės laikotarpiu Lietuvos teritorijoje ilgą laiką nebuvo gyventojų?
2. Kaip susidarė baltai ir atskiros baltų gentys?
3. Kas pirmasis paminėjo baltus?
4. Kurių baltų prekę labiausiai vertino Pietų Europos gyventojai?
5. Kuo piliakalnis skiriasi nuo pilkapijo?
6. Dėl ko baltų tikėjimas vadinamas pagonybe?
7. Įvardyk tau žinomus senovės baltų amatus ir verslus.

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Paaiškink, kodėl archeologai mano, jog tai turtingos moters įkapės.
2. Nustatyk, kuris skaičius žymi:
antkaklę,
įviją galvai puošti,
krūtinės papuošalą,
apyrankes,
kaklo apvarą,
žiedus.

Turtingos žemaičių genties moters įkapės. VII a.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

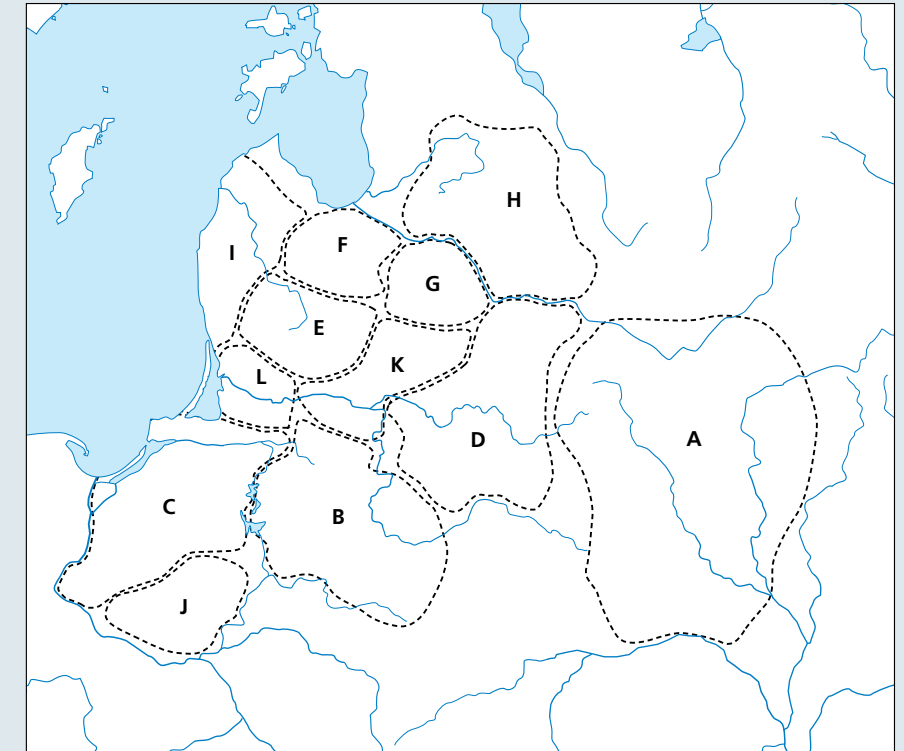
E

F

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Žiemgaliai.
2. Dnepro baltai.
3. Galindai.
4. Latgaliai.
5. Skalviai.
6. Prūsai.
7. Aukštaičiai.
8. Kuršiai.
9. Sėliai.
10. Žemaičiai.
11. Jotvingiai.
12. Lietuviai.

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Ostgotų karaliaus Teodoriko laiškas aisčiams. VI a.

Jūs nuoširdžiai sveikindami, pranešame, kad su dėkingumu buvo gautas gintaras, jūsų siųstas per šių muitų rinkėjus. Tą gintarą, kaip labai lengvą medžiagą, jums išmeta nyslūgdama okeano banga, kaip ir sakoma jūsų pranešime...

Todėl mus dažniau aplankykite tais keliais, kuriuos jūsų melė atidarė, nes visada verta ieškoti santarvės su turtingais karaliais, kurie mažomis dovanomis numaldomi ir visada už tai suteikia didesnę atlyginimą.

N. Vėlius, Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996, t. 1, p. 156–157.

1. Kuri baltų gentis yra šaltinyje minimi aisčiai?
2. Dėl ko, tavo manymu, jie karaliui nusiuntė dovanų?
3. Kodėl, kaip manai, dovanai pasirinktas gintaras?

Senovės Rytų civilizacijos

Tyrinėtojus nuo seno domino paslaptinga šalis tarp Tigro ir Eufrato upių – Mesopotāmija. Čia, pasak Biblijos, buvo žydų tautos protėvio Abraomo giminės lopšys, čia, norėdami pasiekti dangų, išdidūs drąsuoliai ketino pastatyti Babelio bokštą. Tačiau Dievas sumaišė jų kalbas. Šiame skyriuje susipažinsite su senovės Rytų civilizacijų ir tautų istorija.

1 Ūro zikuratas. Kitados šioje šventykloje garbinta deivė Luna Nana. Apie 2100 m. iki Kr.

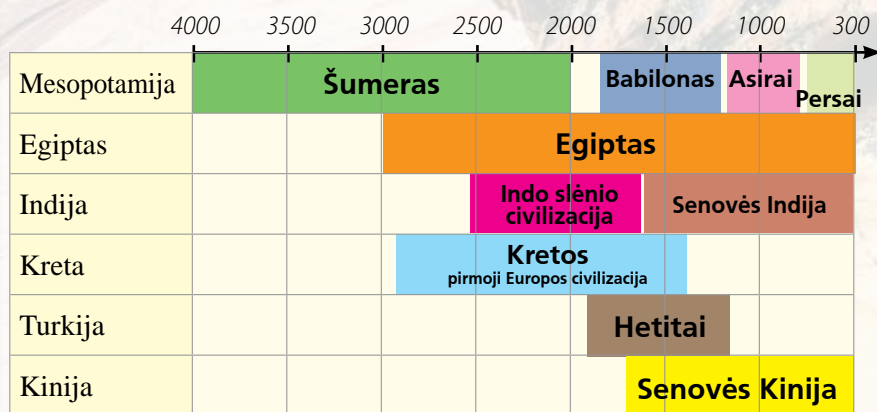

2 Induistų šventyklos šokėja ir bronzinė šokėjos figūrėlė iš Mohendžo Daro. Apie 2300 m. iki Kr.

Ką žinome apie senovės Rytus?

Daugiau kaip prieš 5000 metų Mesopotāmija buvo tankiausiai gyvenamas Žemės kampelis. Čia atsirado pirmosios valstybės, monoteistinė religija, sukurtas raštas, klestėjo žemdirbystė ir amatai. Mesopotāmijoje gyvenusiu tautų – šumerų, babiloniečių bei žydų – mokslo, meno, medicinos laimėjimai buvo tokie reikšmingi, kad mokslininkai šį kraštą pavadino civilizacijos lopšiu.

Pirmosios civilizacijos kūrėsi ne tik Artimuosiuose Rytuose, bet ir gero kaimi toliau nuo senojo pasaulio centrų – Indijoje bei Kinijoje.

3 Senovės Rytų civilizacijos. 4000–300 m. iki Kr.

4 Senovės Vidurio Rytų civilizacijos.

Mesopotamijos (Šumeras, Babilonas)
miestas-valstybė
dantiraštis
rašytinė teisė
mokyklos
bibliotekos
astronomija
matematika
zikuratai
ratas
bronzos

Indijos
induizmas
budizmas
vedos
šachmatai
nulis
epai „Mahabharata“ ir „Ramajana“
medicina

Kinijos
šilkas
kompasas
popierius
seismografas
konfucianizmas
Didžioji kinų siena
medicina

Finikiečių
abėcėlė
laivyba
apiplaukta Afrika

Hetitų
geležis
karyba

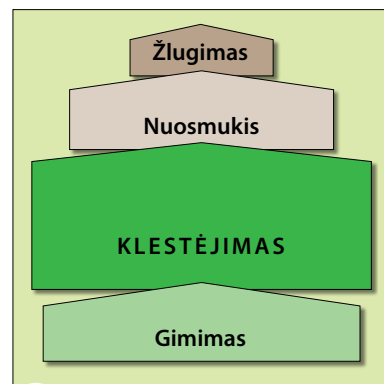
Žydų
monoteizmas
Senasis Testamentas
10 Dievo įsakymų
Jeruzalės Saliamono šventykla

Asirų
karyba

Persų
geri keliai
paštas

5 Svarbiausi Rytų civilizacijų laimėjimai.

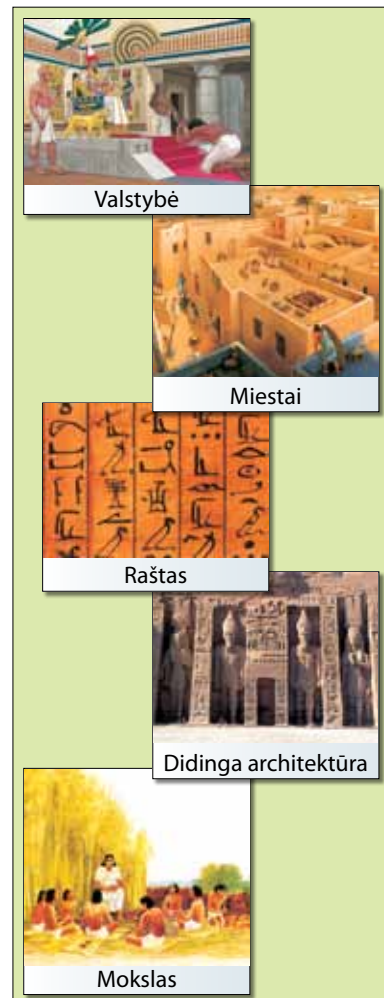
1. Kas yra civilizacija?

1 Senovės civilizacijų raidos etapai.

2 Pirmosios (didžiųjų upių) civilizacijos: 1 – Šumero; 2 – Egipto; 3 – Indo; 4 – Kinijos.

3 Pagrindiniai civilizacijų lydimieji bruožai.

Seniausių civilizacijų atsiradimas

Žemdirbystės ir gyvulininkystės atsiradimas neolito laikotarpiu leido prasimaitinti daugiau žmonių, kūrėsi gausesnės bendruomenės. Klajoklinį gyvenimo būdą keitė sėslus. Kai kurios gyvenvietės išaugo ir tapo pirmaisiais miestais. Nuolatiniai maisto šaltiniai ir technikos išradimai leido sukurti žemės ūkio produkcijos perteklių, todėl dalis žmonių galėjo imtis kitos veiklos.

Visuomenė skaidėsi, formavosi atskiri gyventojų sluoksniai. Visi šie požymiai rodo, kad atsiranda sudėtingesnė nei priešistorės laikų, aukštos kultūros žmonių visuomenė – **civilizacija**. Esminiai jos susikūrimą rodantys reiškiniai: valstybės, miestų, rašto, didingos architektūros ir mokslo atsiradimas.

Pirmosios aukštos kultūros visuomenės iškilo didžiųjų Derlingojo pusmėnulio upių slėniuose, todėl jos dažnai vadinamos upių civilizacijomis. Apie IV tūkst. iki Kr. civilizacijos lopšiu vadinamoje Mesopotamijoje tarp Tigro ir Eufrato susikūrė Šumero civilizacija, kiek vėliau prie Nilo – Egipto civilizacija. III tūkst. iki Kr. civilizacijos susikūrė Indo upės slėnyje (dab. Pakistano teritorijoje) bei prie Hvanghės upės Kinijoje.

Kodėl pirmosios civilizacijos kūrėsi prie didžiųjų upių?

Pirmųjų civilizacijų atsiradimą upių slėniuose lėmė palankios gamtos sąlygos. Teigiama, kad daugiausia pasiekia tos visuomenės, kuriose gamtos sąlygos yra nei per švelnios, nei per daug atšiaurios. Išgyventi tokiomis sąlygomis reikia žmonių fizinį ir proto pastangų, tačiau lieka laiko ir kūrybai.

Tigro ir Eufrato bei Nilo slėniuose per metus iškrisdavo labai mažai kritulių, jų žemdirbystei nepakako. Tačiau upės vanduo buvo greta. Žemės ūkiui palengvinti sukurta ir per ilgą laiką išstobulinta laukų drėkinimo sistema ir ja grindžiama **drėkinamoji žemdirbystė**.

Dėl kasmetinių upių potvynių sunešto dumblo ir gerai veikiančios drėkinimo sistemos dirbamoji žemė buvo labai derlinga ir duodavo kelis derlius per metus. Daliai gyventojų nebūtinai reikėjo verstis žemdirbyste, o tai atvėrė kelią suklestėti amatams ir prekybai, gausėti ir stiprėti miestams. Jų gausa ypač išsiskyrė Šumero civilizacija. Egipte, atvirkščiai didelių miestų buvo nedaug.

Kaip atsirado valstybė?

Drėkinimo sistemos sukurti ir prižiūrėti vienas žmogus ar viena šeima negalėjo. Tai pajėgė tik gerai organizuota visuomenė. Nedidelės bendruomenės, vadovaujamos gabių ir sumanių vadų, ėmė telktis į gausesnes. Vadai galėjo bendram darbui suburti didelį skaičių žmonių, sumaniai planavo drėkinimo sistemos priežiūros bei statybos darbus ir vadovavo jiems.

Bendruomenėms jungiantis, atsirado **valstybė** – tam tikroje teritorijoje gyvuojanti žmonių organizacija, turinti nuolatinę valdžią, gyventojus ir nepriklausomybę.

Valstybės valdžia leido įstatymus, palaikė viešąją tvarką, vykdė teisingumą, saugojo nuo išorės priešų, prižiūrėjo drėkinimo sistemas. Šiems dalykams užtikrinti iš gyventojų rinkta duoklė, mokesčiai, kurie pateko į valstybės **įždą**.

Nuo jame sukauptų išteklių priklausė valstybės ir gyventojų gerovė. Kaupiamos maisto atsargos skirtos apsaugoti nuo galimo nederliaus, kitų negandų. Iš surinktų mokesčių buvo išlaikoma dvasininkija, valdžios įstaigos ir kariuomenė.

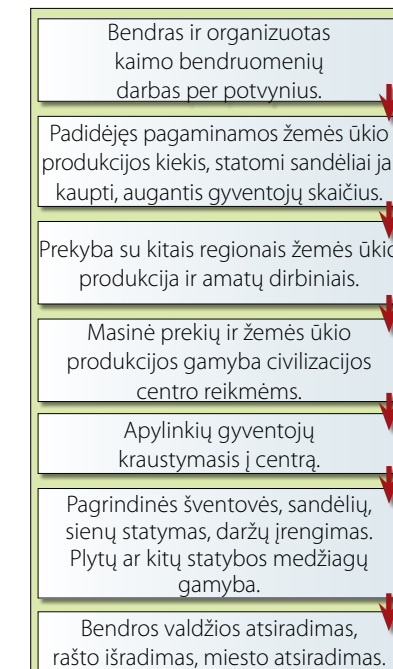
Pirmųjų civilizacijų laimėjimus patvirtina senovės romėnų posakis: „Šviesa ateina iš Rytų“. Juo norėta pabrėžti, kad senovės Rytų tautos daug ką pasiekė pirmos. Pirmųjų civilizacijų laimėjimai itin reikšmingi tolesnei žmonijos raidai, o kai kuriais iš jų naudojamosi iki šiol.

Civilizacija – aukštą išsivystymo lygį pasiekusi ir gerai organizuota visuomenė, turinti valstybę, miestus, raštą, didingą architektūrą ir mokslą.

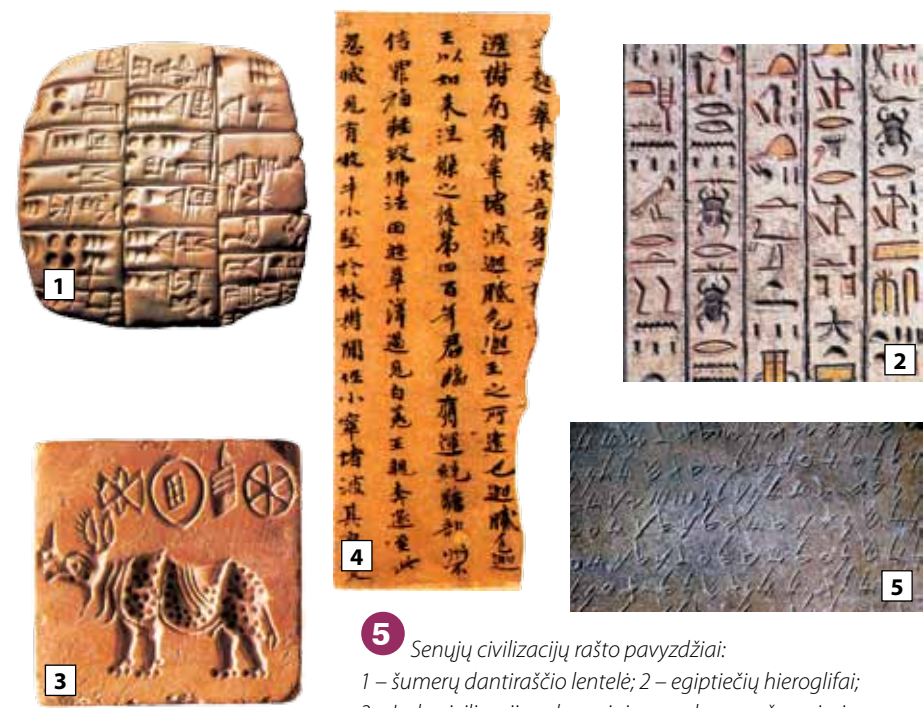
Drėkinamoji žemdirbystė – dirbtiniu laukų drėkinimu grindžiama žemdirbystė.

Įždas – pagrindinė valstybės pajamų surinkimo bei tvarkymo įstaiga.

Valstybė – tam tikroje teritorijoje gyvuojanti žmonių organizacija, turinti pastovią valdžią, nuolatinius gyventojus ir nepriklausomybę.

4 Didžiųjų upių civilizacijų kūrimasis.

5 Senųjų civilizacijų rašto pavyzdžiai:
1 – šumerų dantiraščio lentelė; 2 – egiptiečių hieroglifai; 3 – Indo civilizacijos akmeninis spaudas su rašmenimis; 4 – kinų hieroglifai; 5 – lentelė su finikiečių rašto raidėmis.

1. Paašškink, ką vadiname civilizacija. Įvardyk esminius jos bruožus.
2. Kurias žinai seniausias civilizacijas? Dėl ko jos kūrėsi prie didžiųjų upių?
3. Kokios priežastys skatino valstybės atsiradimą? Nurodyk esminius valstybės bruožus.
4. Apibūdink didžiųjų upių civilizacijų kūrimosi ir raidos etapus.
5. Susiskirstykite į grupes ir padiskutuokite, ar teisūs buvo romėnai, teigdami, jog „Šviesa ateina iš Rytų“.

6. Žydai – biblinė tauta

2 Žydų tautos klajonės. Apie 1800–250 m. iki Kr.

Biblija – žydų istorijos šaltinis

Žydai yra viena iš nedaugelio Senovės pasaulio tautų, kurios išliko iki mūsų dienų. Svarbiausias žinių apie senovės žydus šaltinis yra **Biblija**. Ji skirstoma į Senąjį ir Naująjį Testamentą. Žydai pripažįsta Senąjį Testamentą. Jo penkias pirmąsias knygas vadina **Torà**.

Biblija yra ne tik Šventoji knyga, bet ir istorinis dokumentas. Archeologų kasinėjimai parodė: dalis Biblijoje aprašytų įvykių, vietovių pasitvirtino. Iš Biblijos sužinome, kad Dievas pažadėjo Abraomui ir jo palikuonims Kanaano žemę. Šis kraštas, vėliau žinomas kaip Palestina, žydams tapo svarbiausias.

Ilgą laiką žydai gyveno kaip klajokliai ir gyvulių augintojai Mesopotamijoje. Apie 1800 m. iki Kr. Abraomas ir jo šeima patraukė į Kanaano kraštą. Čia atvykęlius praminė hebrajais. Dievo ir Abraomo sutartį paveldėjo sūnus Izaokas. Vėliau perėmė vaikai Jokūbas, dar vadinamas Izraeliu. Todėl visi senovės žydai vadinami izraelitais, o jų žemė – Izraeliū.

Dalis žydų persikėlė gyventi į Egiptą. Ilgainiui Egipto faraonai ėmė persekioti žydus, vertė juos vergais. XIII a. iki Kr. iš Egipto vergovės žydus išvadavo pranašas **Mōzė**. Pasak Biblijos, pakeliui į Pažadėtąją žemę Mozė apsiėmė Dievas ir perdavė Dešimt Dievo įsakymų. Mozė perskaitė juos tautai, kuri pasižadėjo laikytis įsakymų ir patvirtino sandorą su Dievu.

Izraelio klestėjimas ir nuosmukis

Nuo XII a. iki Kr. Izraelį sudarė 12-os genčių sąjunga, kuriai vadovavo išmintingi vyrai – teisėjai. Norėdami išsilaikyti Pažadėtojoje žemėje izraelitai turėjo kariauti su vietos gyventojais ir kaimynais. Nesiliaujantys karai vertė izraelitus vienyti.

4 Žydų atvykimas į Egiptą. Ilgą laiką jie buvo klajoklių tauta. Piešinys iš egiptiečių kapavietės. Apie 1700 m. iki Kr.

1 Judaizmo simboliai: A – Dovydo žvaigždė; B – Tora – penkios pirmosios Senojo Testamento knygos; C – Menora – septynšakė žvakidė.

3 Raudų siena Jeruzalėje. Prie Saliamono šventyklos sienos liekanų tūkstančiai žydų ateina melstis ir atlikti religinių apeigų.

5 Dešimt Dievo įsakymų. XIII a. iki Kr.

1. Neturėsi kitų dievų, tik tai mane.
2. Nedirbsi sau drožinio nei jokio paveikslą, panašaus į tai, kas yra aukštai danguje ir kas yra čia, žemėje, ir kas yra vandenyse po žeme. Jiems nesilenksi ir jų negarbinsi.
3. Nenaudosis piktam Viešpaties, savo Dievo, vardo.
4. Atsimink: švęsi šabo dieną. Šešias dienas trūsi ir dirbsi visus savo darbus, bet septin-

toji diena yra Viešpaties, tavo Dievo, šabas.

5. Gerbsi savo tėvą ir motiną.
6. Nežudysi.
7. Nesvetimsi.
8. Nevogsi.
9. Neliudysi melagingai prieš savo artimą.
10. Negeisi savo artimo namų: negeisi savo artimo žmonos ar vergo ir vergės, ar jaučio, ar asilo, ar bet ko, kas priklauso tavo artimui.

Pagal www.biblija.lt

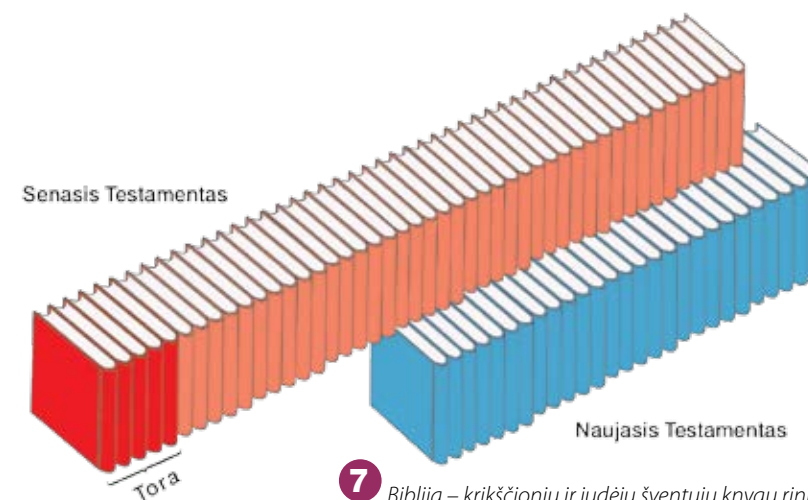
Pirmuoju žydų karaliumi tapo Saulius. Jis sėkmingai kovojo su priešais, o karalystė klestėjo. Valdant karaliui Saliamonui, prasidėjo nesutarimai. Po valdovo mirties žydų valstybė skilo į dvi karalystes: Izraėlį ir Judėją. Ilgainiui nusilpusios karalystės tapo lengvu galingų kaimyninių valstybių grobiu.

I a. žydų gyvenamas žemes užgrobė romėnai. Jeruzalė ir jos pagrindinė šventykla galutinai sugriautos. Daugelis gyventojų žuvo, tūkstančiai pateko į vergiją. Be šventyklos likusi Jeruzalė netraukė maldininkų, prarado vienijamąją galią. Palikę šalį žydai išsisklaidė po visą Rėmos impėriją.

Žydų buitįs ir gyvenimo būdas

Daugelį amžių žydai neturėjo savo valstybės ir buvo išblaškyti po pasaulį. Tačiau jie išliko, nesusimaišė su kitomis tautomis. Matyt, tai lėmė šimtmečius gyvavęs šios tautos vienybės ir bendros istorinės praeities jausmas. Be to, žydus vienija ir **judaizmas**. Tai viena pirmųjų **monoteistinių religijų** pasaulyje. Tai ne vien tikėjimas, bet ir tam tikri papročiai, gyvenimo būdas, išlikęs iki mūsų dienų.

Iš senovės laikų atkeliavo paprotys kiekvienai žydų šeiminei rūpintis religiniu namų tyrumu. Viena iš jos pareigų – prižiūrėti, kad šeima valgytų košerinį (hebrajų k. *košer* – tinkamas) maistą, paruoštą pagal judėjų mitybos taisykles. Košerio įstatymas yra pateiktas Toroje. Ten išvardyti gyvūnai, kuriuos leidžiama valgyti, bet ir jie turi būti paruošti pagal tam tikras taisykles. Žydams galima valgyti ėrieną, jautieną ir vištieną, neleidžiama kiauliena ir vėžiagyviai.

7 Biblija – krikščionių ir judėjų šventųjų knygų rinkinys.

Biblija – judaizmo ir krikščionybės religijų šventųjų knygų rinkinys. Bibliją sudaro Senasis ir Naujasis Testamentas.

Judaizmas – viena seniausių monoteistinių religijų, išpažįstama beveik vien žydų.

Monoteistinė religija – tikėjimas viena dievu.

Torà – penkios pirmosios Senojo Testamento knygos.

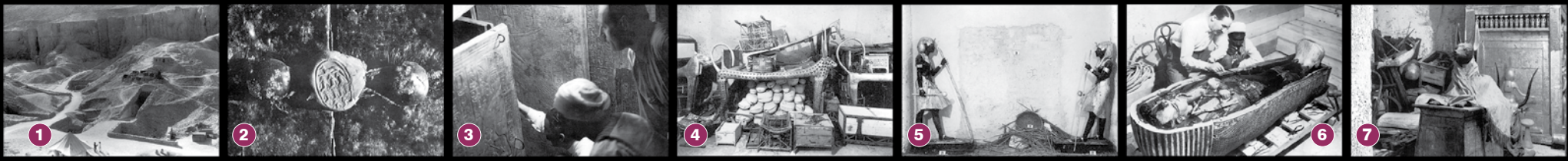

6 Mozė ant Sinajaus kalno. XII a. dailininko piešinys.

- ?
1. Išnagrinėk 2 ir papasakok apie žydų tautos klajones, nurodyk kraštus, kuriuose gyveno žydų tauta.
  2. Paaškind, kas sudaro Bibliją 7. Kurias jos dalis pripažįsta judėjai, o kurias – krikščionys?
  3. Kuo judaizmas skyrėsi nuo kitų senovės Rytų religijų? Įvardyk judaizmo religijos simbolius 1.
  4. Kokį vaidmenį žydų tautos istorijoje suvaidino Abraomas, Jokūbas ir Mozė?
  5. Susiskirstykite į grupes ir išnagrinėkite 5. Kuo Dešimt Dievo įsakymų svarbūs šiais laikais?

Faraono Tutanchamono kapas

A Neįtikimas Hovardo Karterio atradimas

Beveik penkerius metus britų archeologas Hovardas Karteris ir jo rėmėjas Lordas Karnarvonas tyrė Karalių slėnį (1). Netikėtai 1922 m. lapkričio 4 d. darbininkai atkasė akmeninius laiptus, kurie vedė prie užmūrytų ir užantspauduotų durų (2). Vadinas, kapavietė neišplėšta! Archeologas skubiai pasiuntė L. Karnarvonui telegramą: „Pagaliau slėnyje radau stebuklingą daiktą – nuostabų kapą. Laukiu jūsų“. Kai lapkričio 26 d. H. Karteris pro sienoje prakirstą skylę pašvietė žvake (3), iš kapavietės padvelkęs oras suvirpino liepsną. Pamažu archeologo akys apsirato su mirksinčia šviesa. Pamačius keistų gyvūnų, statulų, daug spindinčio aukso H. Karteris neteko žado. Sunerimęs L. Karnarvonas paklausė: „Ar jūs ką nors matote?“ Vis dar apstulbęs archeologas atsakė: „Taip, nuostabių daiktų“.

8 Faraono Tutanchamono kapavietėje rasti daiktai.

• Laivo modelis. Tikėta, kad juo faraonas keliaus į pomirtinį pasaulį.

• Aukso papuoštas sostas. Brangenybėmis išdabintoje atkalteje pavaizduoti Tutanchamonas ir jo žmona, kvapiaisiais aliejais trinanti jam pečius.

• Medinis aukso, brangakmeniais, stiklu ir oda išpuoštas kovos vežimas.

Po 3261 metų žmogus įžengė į faraono Tutanchamono kapą. Mažiausia Karalių slėnio kapavietė buvo kimšte prikimšta daiktų: statulų, lovų, kėdžių, krėslų, laivų modelių, vežimų, ginklų, vazų, įvairių skrynių ir skrynelių (4). Viskas buvo suversta bet kaip. Užmūrytas laidojimo menės duris saugojo dvi medinės paausutos sargybinių statulos (5). Galų gale tyrinėtojai pateko į menę ir atidengė faraono sarkofagą (6). Gretimame kambaryje gulėjo pasakiški valdovo lobiai (7).

Neįtikimas H. Karterio atradimas apstulbino pasaulį ir atskleidė nežinomus senovės Egipto istorijos puslapius. Keturiuose faraono Tutanchamono kapavietės kambariuose archeologai rado net 3500 įvairiausių daiktų. Beveik dešimtmečio prirėkė jiems išgabenti.

1. Kodėl archeologo H. Karterio atradimas sukėlė sensaciją visame pasaulyje **A**?
2. Dėl ko į faraono kapavietę egiptiečiai pridėjo tiek daug daiktų?
3. Pagal kapavietės radinius **8** įvertink Egipto civilizacijos lygį.

B Faraono prakeikimas: prasimanymas ar tikrovė?

Tutanchamono vardas iki šiol siejamas su baisiu faraono prakeikimu. Tirdamas kapą, paslaptį mirė L. Karnarvonas. Kalbos apie prakeikimą sustiprėjo mirus dar 12 kapavietės tyrinėtojų. Tarp aukų minėta ir H. Karterio kanarėlė, kurią atradimo dieną prarijo kobra. To meto laikraščiai rašė, jog kapavietėje buvo iškalti žodžiai: „Staigi mirtis ištiks tą, kuris sudrums faraono ramybę“. Daugeliu metų tuo tikėta. Mokslininkai faraonų kapavietėse ėmė ieškoti pavojingų medžiagų, galinčių paaiškinti prakeikimą: dujų, bakterijų, pelėsių. Tyrimais įrodyta, kad bakterijos ir pelėsiai negali išlikti mumijose, o daugelis su prakeikimu susijusių žmonių mirė savo mirtimi.

4. Kodėl žmonės ilgai tikėjo „faraono prakeikimu“ **B**?
5. Įvertinkite, ar Tutanchamono kapo atradėjai ir tyrinėtojai turėjo teisę patekti į kapavietę. Kaip šiais laikais žiūrima į kapų plėšikus?

9 Laidojimo menėje H. Karteris rado penkis viena į kitą įstatytas skrynias. Mažiausioje iš jų buvo trys vienas į kitą įdėti sarkofagai. Paskutiniame gulėjo faraono Tutanchamono kūnas.

10 Medinė paausvota sargybinio statula.

C Iš daktaro Dago Derio, tyrusio faraono mumiją, ataskaitos. 1925 m.

Portretinėje aukso kaukėje Tutanchamonas vaizduojamas kaip kilniadvisis ir švelnus jaunuolis. Kas matė tikrąjį jo veidą, kai buvo nuimti dangalai, gali paliudyti, kaip meniškai ir tiksliai XVIII dinastijos dailininkas užfiksavo bruožus ir ilgaamžiame metale visiems laikams įkūnijo puikų jaunojo faraono paveikslą.

6. Kokią išvadą apie faraono veido bruožus padarė daktaras D. Deris **C**?
7. Paaiškink, kodėl daktaro D. Derio išvada klaidinga **D**.

• Granito plokštė.

• Pirmas sarkofagas.

• Lininė drobulė ir gėlių vėriniai.

• Antras sarkofagas.

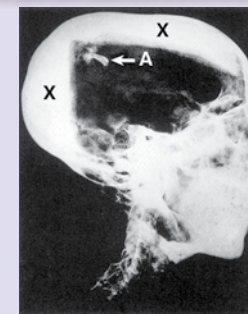
• Pomirtinė kaukė.

• Ginklai ir papuošalai bei mumiją saugantys amuletai.

• Skrynia iš ypač tvirtos uolienos.

11 Pomirtinė kaukė. Apie 1339 m. iki Kr.

12 Rentgeno nuotrauka. 1968 m.

13 Kompiuterinė rekonstrukcija. 2001 m.

D Tutanchamono galva buvo nukopijuota skaitmeninės kompiuterijos metodais ir rekonstruota – iš stiklo pluošto pagamintas jos muliažas. Tada paaiškėjo, kaip iš tikrųjų atrodė faraonas. Mokslininkai pasinaudojo 1968 m. daryta aštuoniolikmečio faraono mumijos galvos rentgeno nuotrauka. Joje pastebėta kaulo nuolauža (A) ir, kaip manoma, smūgio į galvą sukulto kraujavimo žymių (X). Tai reiškia, jog jaunas faraonas galėjo būti nužudytas arba žuvo mušyje.